

Dobří přátelé: jabloň a smokvoň aneb „Jedlý les“ na školní zahradě

Víte, že předškolní děti opravdu zajímají jedlé rostliny? Když se jich zeptáme, proč mají rádi nějaký strom, nejvíce dětí zmíní, že z něj něco mohou jíst. Máme tak úžasnou příležitost jejich zájem podchytit, rozvíjet a využít ho k realizaci vzdělávacích cílů.

DOC. PHDR. KATEŘINA JANČAŘÍKOVÁ, PH.D.

V druhém příspěvku ze série Rostliny na školní zahradě bych se ráda věnovala dvěma stromům, fanofytům, jednomu všeobecně známému a druhému poměrně neznámému,

jabloni a smokvoni. Oba dávají chutné plody, a proto jsou oblíbenou součástí tzv. jedlého lesa.

Jejich pěstování ve školních zahradách přinese potřebnou pestrost v životních projevech.

V předchozím příspěvku byly představeny různé životní formy podle Raunkiaera. Nyní se zaměříme **na rozdílné životní projevy.**

Fenologie

Vědní disciplína, která studuje periodicky se opakující životní projevy rostlin i živočichů, se nazývá fenologie. U rostlin sledujeme především tyto fenologické fáze: rašení, počátek a konec kvetení, objevení prvních plodů, zralost plodů (počátek a konec sklizně), plné olistění, žloutnutí listů, opad listů. Tyto projevy nastupují u různých rostlin **v jiných obdobích roku i v jiném pořadí.** V přírodě neexistuje jediné platné schéma. Pořadí listy > květy > plody zdaleka není jediné možné. Školní

Můžeme pokládat „dobré“ otázky:

- „Co z jablek připravujeme?“ Jablečné štrůdly, zemlovku, jablečný koláč, jablečné mošty, křížaly... Jablka přidáváme do křenu, do červeného zelí, do sladkých omáček k masu aj.
- „Jaké znáš pořekadlo, písničku, pohádku či pověst, ve kterých se mluví či zpívá o jablku či jabloni?“ Koulelo se koulelo, Pod dubem, za dubem, Měla babka čtyři jabka, chodit na panenská jablíčka, kousnout do kyselého jablka, těšínská jablíčka, maminka u stolu jablíčko rozkrojí, dejte si každý den jablko a nebudete potřebovat lékaře atd.

zahrada by měla být místem, kde tyto odlišné projevy mohou děti spontánně i řízeně pozorovat.

Jabloň

Jabloně jsou listnaté stromy z čeledi růžovité *Rosaceae*, které všichni dobře známe, protože jabloň domácí *Malus domestica* je v našem klimatickém pásmu **nejběžnější ovocnou dřevinou**. Její plody, jablka, všichni známe a snadno si vybavíme odrůdy, které se podle času sklizně dělí na rané, letní, pozdní, zimní.

” Dění na zahradě je vhodné zaznamenávat a dávat do souvislosti s významnými dny, např. jabloň letos začala kvést na Jirkovy narozeniny.

Narativní aspekt

Jabloň a jablka nesou i sémantický význam. Hvězdička uvnitř rozkrojeného jablka o Vánocích přináší štěstí. Biblické „**zakázané ovoce**“ ze stromu poznání si my Evropané představujeme jako jablko, i když ve skutečnosti není nikde specifikováno, jaké ovoce to bylo.

Moje jabloně

Asi jako většina Čechů i já mám nej-různější zážitky s jabloněmi. Když jsem byla malá, chodila jsem na zahradu se svou babičkou a bratrancem. Babička pracovala a my si hráli v jabloňovém sadu. Babička o jabloně pečovala, prořezávala je, vápnila. První dozrávala jablka letní, kterých jsme si nejvíce užívali, protože se musela **všechna sníst či moštovat**. Letní a pozdní jablka opatrně trhala česáčkem na dlouhé tyči a pečlivě skládala do lísek, které nechala pár týdnů na chodbě a pak za pomoci mého tatínka nosila do čerstvé sírou vykouřené jablečné sklepa. Na nás děti zbyla spíše padavčata.

Jablíčka ze stromu byla vzácná a svým způsobem „zapovězená“. Šetřila se na zimu. Zimní jablka s kožovitou slupkou jsem jako dítě ráda neměla. Jako dítě jsem nenahlédla užitečnost

toho, že ve sklepe **vydrží do jara**. Ráda jsem po jabloních lezla a schovávala se babičce, která předstírala, že mne nevidí.

Vzpomínám si, jakou hrůzu jsem prožívala, když bratranec chodil mezi stromy, na kterých dozrávala letní jablka, a z každého ukousl jedno sousto. Připadalo mi to jako svatokrádež.

Na své zahradě se také těším z několika mladých jablůnek, které jsem před pár lety vysadila a které začínají rodit. Není nic krásnějšího než **orošený jabloňový květ**. A radost z vlastní sklizně v košíku je velká.

Na květu jabloně můžeme pozorovat pět korunních lístků, pět lístků kališních, pestík a tyčinky (jsou tedy oboupohlavní). Na jaře raší nejprve květy, listy raší až po nich, což usnadňuje opylení. Jabloně jsou **cizosprašné**. Jejich pyl přenášejí včely, čmeláci a další druhy hmyzu, které s dětmi pozorujeme a posloucháme.

Smokvoň

Smokvoně alias fíkovníky jsou listnaté stromy z čeledi morušovnickovité *Moraceae*. V Evropě roste jediný druh fíkovník, smokvoň *Ficus carica*. Jeho plody, fíky, **má málokdo možnost ochutnat čerstvé**. Dostupnější jsou fíky sušené, které se k nám dovážejí ze Středomoří.

Fíkovník má fenologický **cyklus odlišný** od fenologických cyklů jabloní a dalších stromů, které dobře známe. První, co raší na holých větvích po zimě, jsou fíky. Ovšem pozor, ve skutečnosti fíky, jakkoli vypadají jako nezralé plody, jsou květy. Uzavřené, vlastně dovnitř otočené květy. Odborně se jim říká sykonia. Pokud fík rozpůlíme, můžeme v něm vidět množství pestíků a tyčinek a na začátku léta i semen. O plodu je správné hovořit až po dozrání drobných semen.

Náš fíkovník

Před pěti lety jsem koupila manželovi k svátku sazenici fíkovníku. Vůbec mne nenapadlo, kolik radosti a poučení nám tato rostlinka přinese.

Náš fíkovník okamžitě začal plodit. První rok se fíky počítaly na kusy, v posledních dvou letech to jsou kilogramy.

Jablečná mise

Na divokém západě to měli první osadníci z Evropy velmi těžké. Jednou z mnoha nepříjemností, kterou pionýři zažívali, byl **nedostatek ovoce**. Mnozí tesknili po jablecích, která jedli ve svém mládí.

Misionář Jonathan Chapman (1774–1845), přezdívaný jako Jan Jadérko (Johnny Appleseed), na svých cestách kromě kázání Božího slova také sázel a rouboval jabloně a učil o ně pečovat místní obyvatele.

Možná si společně se mnou vzpomenete na Jabloňovou stezku od Fráni Velkoborského nebo písničku Jonatán od skupiny Hop Trop.

Smokvoň alias fíkovník

Náš fíkovník **plodí dvakrát**. První fíky (sykonie) se objevují v dubnu. Listy fíkovníku nasazuje se zpožděním. Fíky první sklizně dozrávají v červenci a v srpnu. Tyto fíky jsou velmi cukernaté, je možné je jíst jako ovoce nebo z nich udělat marmeládu.

V době první sklizně jsou už na větvičkách nasazena sykonie druhé sklizně. Ty se sklízí v říjnu. Nemají takovou

„ Jen dívat se nestačí – nechte děti ke květům a plodům přivonět, důkladně si je ohmatat, rozkrojit, vnímat všemi smysly.

cukernatost. Nejsou vhodné k přímé konzumaci. Je možné je zpracovat jako kandované ovoce anebo zavařit jako kyselé okurky.

S dětmi **životní projevy rostlin pozorujeme**, povídáme si o nich, zaznamenáváme je a porovnáváme s děním v dětských životech.

Pozorování neřízené probíhá spontánně, učitelky mají zajistit pestrost na zahradě pěstovaných druhů a projevit zájem, povídat si s dětmi o tom, co viděly, převyprávět to, co slyšely od dětí, před dětmi rodičům či jiným dětem ve skupině. Čas od času by měla učitelka dětem nabídnout dobře připravené **pozorování řízené**. Při přípravě řízeného pozorování je třeba postupovat systematicky, s ohledem na didaktické cíle přírodovědného vzdělávání a zohledňovat didaktické zásady. Jen dívat se nestačí. Je třeba děti učit, aby si přivoněly, aby květ rozemnuly, aby z něj vypareovaly jednotlivé květní části, aby si vyzkoušely, co se stane, když například větvičku s květem dají do sáčku, když štětečkem opylují květ aj. Pomocí vhodného nožičku je necháme rozříznout sykonie smokvoně nebo jiné vhodné květy. Důležité je také vždy udělat **záznam pozorování**. V něm by nemělo chybět datum, lokalita, je vhodné ho doplnit ilustrací či fotografií. Přírodovědné pozorování totiž není možné

bez řádného zápisu. Toto pravidlo by si měly děti osvojit co nejdříve. Za předškoláky může udělat zápis učitelka a přečíst jim ho. Nebo předškoláci mohou učitelce zápis diktovat, mohou zapisovat do tabulky pomocí jednoduchých symbolů, např. plus a minus. Děni na zahradě je vhodné dávat do souvislosti s dětskými významnými dny, např. jablonoň letos začala kvést na Petrovy narozeniny. ■

Autorka působí na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a jako vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy.

Doporučená literatura

- JANČAŘÍKOVÁ, K. Didaktické přístupy k přírodovědnému vzdělávání předškolních dětí a mladších žáků. 2. rozšířené vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-051-0.
- Jančaříková, K. (2020). [Video file]. Dostupné na https://youtu.be/6l_fpzIBkjA.